

tus on huomattavasti suurempaa kuin venäläisten keskuudessa, tosin vähemmistökansojen alueilla vaalitulosten peukalointi on myös suurempaa.

Kniivilän arvio Venäjän tulevaisuudesta on hieman kaksijakoinen. Toisaalta on selvää, että jotakin tulee muuttumaan, toisaalta Putinin seuraaja ”valitaan sukupolvesta, joka hädin tuskin muistaa muuta johtajaa kuin Vladimir Putinin. Ja valinnan tekee ehkä Vladimir Putin itse” (s. 236). Toisaalta tuo sukupolvi ei muista myöskään 1990-luvun huonoa aikaa, ja Vladimir Gelmanin sanoin, kun ihmisten elintaso paranee, heidän odotuksensa kasvavat. Ihmiset alkavat vaatia myös paremmin toimivaa valtiota. Tulevaisuus on kuitenkin avoin, ja Venäjällä on useampia mahdollisia kehitysteitä: hitaasta lamaumisesta romahdukseen tai vähittäiseen demokratisoitumiseen.

Venäjän politiikkaa ja yhteiskuntaa seuranneelle ja alueisiin perehtyneelle tutkijalle Kniivilän kirja kertoo sen, minkä on itsekin nähnyt. Putinin kannatus väestön hiljaisen enemmistön piirissä on tosiasia, samoin alueilla tapahtuneet muutokset. Kniivilä osaa kuitenkin sitoa arkiset havainnot laa-

jempaan kehukseen tavalla, joka monelta tutkijalta ja toimittajalta ei onnistuisi. Kirjan kohdeyleisö on ennen kaikkea suuri yleisö, joka ei Venäjästä kovin paljon tiedä ja jolle tavallisten venäläisten ajattelutavan tuominen tutuksi on kirjan parasta antia. Tämä on myös kirjan suurin ansio.

Onko tämä paras muutaman viimeisen vuoden aikana ilmestynyt Venäjää käsittelevä kirja Suomessa? Tähän sarjaan kuuluvat niin entisten diplomaattien Heikki Talvitien ja Esa Seppäsen kuin myös Ville Haapasalon ja Anna-Lena Laurénin kirjat. Vertailukohteita on paljon enemmän kuin Ruotsissa, ja kun en ole suurinta osaa muista kirjoista lukenut, lopullisen kannan ottaminen on mahdotonta. Joka tapauksessa Kniivilän kirja on kärkipäässä. Se on vankka peruskatsaus nyky-Venäjän arkipäivään ja tavallisten ihmisten elämään. Kirja tekee suomalaiselle yleisölle ymmärrettävämmäksi sen, miksi Putinia kannatetaan, ja ehkä myös sen, miksi Putin toimii niin kuin toimii. Ukrainan tilanteen kriisiytyminen on vielä entisestään lisännyt tämän kirjan ajankohtaisuutta.

Jukka Pietiläinen

Venäjä – vallan mekanismit

Alena V. Ledeneva: *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2013. 314 s.

Alena Ledeneva on Lontoon University College’in politiikan ja yhteiskunnan tutkimuksen professori, jonka vuonna 2006 ilmestynyttä tutkimusta *How Russia Really Works* esillä oleva kirja jatkaa. Kun edellisessä keskityttiin Putinin järjestelmän

toimintaan yhteiskunnan eri ryhmien ja rivikansalaisten kannalta, on nyt pääpaino vallankäytön perusmekanismeiksi muodostuneissa valtiotason verkostoissa. Ledeneva kuvaa yksityiskohtaisesti näitä verkostoja – Putinin lähipiirin ja ystävien muodostamia perusverkostoja ja suurta määrää muita epävirallisempia yhteyksiä – ja määrittelee jo alussa niiden peruspiirteet: ne käyttävät tosiasiallista valtaa, sopivat epävirallisesti asioista keskenään, jakavat etuja keske-

nään sekäkäyttävät hyväkseen ja vahvistavat edelleen keskinäisiä lojaliteettisuhteitaan. Kun nämä verkostot ovat nyt muodostuneet keskeisiksi hallinnon instrumenteiksi, nousee luonnollinen kysymys: kuinka perinteiset instituutiot pärjäävät tässä kilvassa ja onko niillä ylipäätään mahdollisuuksia kehittyä? Kysymys tämän verkostovalian suhteesta uudistuspolitiikkaan on luonnollisesti olennainen – voiko verkostojen sisältä versoa aluksi ehkä pieniä ja sitten sitä kokonaisuudessaan koskettavia uudistuksia?

On kuvaavaa, että Ledeneva käyttää tämän järjestelmän kuvaamiseen venäläistä *sistema*-sanaa ilmentäen tällä sen erityistä, epä-määräistä luonnetta. Järjestelmä on kehittynyt neuvostojärjestelmästä vastaamaan muuttuneita olosuhteita: kun Neuvostoliitossa oli valtio keskeinen, on rajan vetäminen nyt valtion ja valtiotasolla toimivien verkostojen välillä vaikeaa. Tätä hallintomallia voidaan nimittää ”verkostovaltioksi” verkostojen avulla toteutettavan manuaalisen ohjauksen, ”mikro-käytäntöjen”, korvattua valtion perinteisen vaikuttamisen. Valtaa käyttävähenkilökeskeiset, usein patrimonialiset verkostot. Varoja jaetaan epämääräisten verkostojen kautta eikä kontrollielimiä ole yleisen konformismin, oikeuslaitoksen epäitsenäisyyden ja ylipäätään kansalaisyhteiskunnan heikkouden vuoksi. Verkostot ovat yhteistyössä, mutta usein myös konfliktissa keskenään; kun ne ovat muodollisesti lakien ja instituutioiden alaisia, ne nojaavat tosiasiallisesti yhteiskunnan kirjoittamattomiin sääntöihin. Verkostot ovat anonyymejä eikä selkeää rajaa yksityisen ja valtiollisen välillä ole: oligarkki Oleg Deripaskan mukaan hän myy yhtiönsä valtion niin käskiessä.

Ledeneva katsoo *sisteman* yhdistävän Putinin valtaverтикаalin horisontaalisiin käytännön verkostoihin. Todettakoon tähän

eräiden tutkijoiden katsovan yhä voimakkaammiksi muodostuneiden verkostojen jo korvanneen Putinin valtavertikaalin; tässä katsannossa Putin olisi jo niin riippuvainen keskeisistä voimaryhmittymistä (esimerkiksi armeija ja FSB), ettei valtavertikaalista sellaisenaan enää voida puhua.

Molempia näkemyksiä voidaan pitää perusteltuina: Putin lähipiireineen muodostaa joka tapauksessa verkostojen ydinryhmän. Se hallitsee kahden instrumentin – lojaliteetti ja verkostot – avulla. Putin käyttää verkostoja manuaaliseen ohjaukseen ja ratkaisee asioita henkilökohtaisella asioihin puuttumisella presidentinhallinnon, hallituksen sekä keskeisten instituutioiden ja laitosten usein ristiriitaisten valtuuksien yli. Valtavertikaali on päätöksenteon kannalta voimassa; käytännön toiminnassa Putinin manuaalinen ohjaus verkostojen avulla tulee tarvittaessa – ja yhä useammin – apuun.

Ledeneva näkee useat nykyjärjestelmän piirteet suoraan neuvostoajan ja tsaarivallan käytännöistä periytyviksi – päätökset tehdään usein epävirallisesti, ei-läpinäkyvästi. Virkamiehen on osattava erottaa kirjalliset ja suulliset määräykset ja tulkita niitä oikein.

Olennainen ero neuvostoajakaan on järjestelmän *monetisaatio* – rahan keskeinen rooli siinä. Sitä kuvaavat kulutus, aineellinen hyvinvointi ja globaali elintapa. Jossain määrin ristiriitaisesti nimenomaan tämä on lisännyt uhkaa verkostojen itsenäisyydelle: venäläiset ihmisoikeusjärjestöt valittavat yhä useammin eurooppalaisiin tuomioistuimiin ja Venäjä valtiona tuo niihin yhä enemmän asioita. Lontoon arvopaperimarkkinat ja lontoolaiset tuomioistuimet ovat tavallaan *systeman* sisäpiiriläisiä oligarkkeineen, veroparatiiseineen ja löyhine finanssilakeineen. Joiden-

kin tutkijoiden mielestä Lontoolla ei olekaan moraalista oikeutta moittia Venäjää laittomuuksista.

Millaisia ovat nämä voimaverkostot? Ledeneva jakaa ne kolmeen peruskategoriaan, ”Kremlin torneihin”, ”polityroohon” ja ”planeettoihin” ja selostaa yksityiskohtaisesti näitä kategorioita niiden kokoonpanon, tehtäväjaon ja vaikutusvallan kannalta. Henkilöihin keskittyvän tarkastelukulman lisäksi kirjoittaja käyttää myös toista lähestymistapaa ja tutkii voimaverkostoja niiden yhteisiin toimintatapoihin yhdistettynä. Kaksoisstandardit, ahneus, johon usein kylläkin yhdistyy humanitäaristä toimintaa, eduista nauttiminen, uran tai aseman turvaaminen verkostojen avulla ovat tyypillisiä piirteitä verkostojen jäsenille. Olennaista on keskinäinen lojaliteetti, johon koko järjestelmä perustuu.

Ledeneva antaa tarkan selostuksen korruptiosta ja sen muodoista. Kun Putinin mukaan korruptio on järjestelmässä, ei ihmisissä, voidaan tähän todeta: eikö instituutioiden ja kontrollielimien kehittäminen voisi muuttaa tilannetta? Onko instituutioiden puute syy manuaaliohjaukseen vai rajoittaako manuaaliohjaus instituutioiden kehittämistä, on kana ja muna -ongelma. Putinin manuaalinen ohjaus on muuttanut eri voimakkeskukset – poliittiset, oikeudelliset, lainsäädännölliset – henkilökeskeisiksi byrokraatioiksi. Perinteisille instituutioille annettavat valtuudet voisivat muuttaa tilannetta, mutta tähänei ole ollut pyrkimystä presidentti Medvedevin haparoivien, pitkälle kosmeettisten muutosyritystenkin jäätyä tuloksettomiksi.

Keskeinen tunnusmerkki Putinin valtajärjestelmälle on *hallinnollinen resurssi* (*administrative resource*), virkamiesvalta. Presidentinhallinnon 2000 ja federaatiotason 500 000 virkamiestä ovat kuninkaantekijöitä; he manipuloivat politiikkaa, dominoivat

mediaa, ylipäätään määrittävät kaiken ylhäältä alas, jakelun ja mobilisoinnin. Virkamiesten palkitsemisen keskeinen muoto on *otkat*, jossa virkamiehet palkitaan valtion suorittamasta yrityksen, palvelun, lakialoitteen, kaupallisen hankkeen tai muun kaappamisesta. Ledeneva antaa tarkat hinnastot: ylimääräinen vientikiintiö maksaa 10 prosenttia sen markkina-arvosta ja lakialoitteen käynnistäminen Duumassa 10,5 miljoonaa dollaria ja enemmän – muitakin esimerkkejä annetaan. Demokratioissa tämä tapahtuu laillisen ja järjestetyn lobbauksen avulla; Venäjällä ei ole edistytty lobbauksenvastaisen lainsäädännön kehittämisessä verkostojen ja ryhmien pyrkiessä päinvastoin vaikuttamaan lainsäädäntöön omien etujensa ajamiseksi.

Kun läntinen yhtiöiden haltuunotto, *corporate raiding*, on sallittu ja käytetty menetelmä, on Venäjän käytäntö erilainen. Ledeneva käyttää tästä omaa termiä *reiderstvo* tämän eron korostamiseksi. Kun Jeltsinin aikana turvapalvelut ottivat haltuunsa omaisuutta, voitiin tämä nähdä suojeluna kiristystä ja gangsterismia vastaan. Nämä ”univormuihmiset”, ”ihmissudet epoleteissa” vaativat yhä suurempia palkkioita ja alkoivat sitten itse kaapata varoja ja yhä suurempia liikekohteita, kuten Hodorkovskin *Jukos*-yhtiön. Keskeisinä kohteina olivat luonnonvarat, metallurgian kohteet sekä Moskovan kiinteistöt ja palstat.

”Puhelinoikeus” on venäläisen arkipäivän nimitys valikoidulle oikeudenkäytölle, epätasa-arvolle lain edessä. Ongelmana ei ole niinkään korruptio sanan perinteisessä mielessä kuin oikeuslaitoksen joutuminen hallinnollisen painostuksen kohteeksi: virkamiehet määräävät, kuinka syytettä on käsiteltävä, mikä tuomari käsittelee asian, kuinka tottelevaisia tuomareita hyvitellään bonuksilla ja vähemmän

tottelevaisia rangaistaan.

Ledenevan tutkimusten perusteella 30 prosenttia ihmisistä on tietoinen tuomareiden keskinäisestä lojaliteetista ja suojelusta; 35 prosenttia katsoo tuomareiden pelkäävän erottamista tai sanktioita. Oikeusalan reformi on aloitettu, mutta ”oikeudellista nihilismia”, josta presidentti Medvedev piti tapana puhua, ei ole saatu horjuttua eikä lain kunnioitusta integroitua yleiseen tietoisuuteen. Kansan sananparsi sanookin, ettei laeista kannata välittää, jos tuomari on tuttu.

Tilanne on kuitenkin muuttumassa ja tämän muutoksen esiletuominen on Ledenevan kirjan ehdottomia ansioita. Oikeusjärjestelmässä on saatu aikaan parannuksia 2000-luvulla ja tuomaristo on sinänsä korkeatasoista: olisi väärin sanoa, että kaikki oikeusjutut ratkaistaan ylhäältä käsin. Presidentti Medvedevin yritykset lopettaa ulkoinen painostus tuomareihin on johtanut tuloksiin. Ledeneva selostaa mediassakin esillä olleita tapauksia, joissa tuomarit ovat vieneet juttuja niin Strasbourgin kuin Lontoon tuomioistuimiin ja useissa tapauksissa voittaneet ne siellä. Lontoon tuomioistuihin onkin kutsuttu Venäjän korkeimmaksi oikeudeksi – niin paljon juttuja, erityisesti kaupallisia ja luovutuksiin liittyviä, tuodaan sinne Venäjältä. Venäjä valtiona on kuitenkin heikko asianomainen lontoolaisissa oikeusistuimissa, mihin osasyynä Ledeneva näkee nimenomaan mainitun ”puhelin-oikeusmentaliteetin” – syytösten kaatamisen mahdollisuuteen ei yksinkertaisesti uskota – samoin kuin läntisten oikeuskäytäntöjen puutteellisen tuntemuksen.

Lahjustenotto oikeuslaitoksessa vuosien 2007–2010 aikana on vähentynyt 55 prosentista 46 prosenttiin; ylhäältä annettavat määräykset oikeusasioissa ovat vähentyneet, tosin vain hienoisesti, mainittuna aikana 24 pro-

sentista 22 prosenttiin. Tärkeä on kuitenkin Ledenevan korostama yleinen suuntaus: oikeuslaitos on muuttumassa ja kun otetaan huomioon sen koko yhteiskuntaan ja myös talouselämään heijastuva vaikutus, saattaisi tämä olla yksi avain muutosten vähittäiseen kypsymiseen maassa.

Mielenkiintoinen, vaikei teeman kannalta aivan keskeinen, on kirjoittajan erillisessä luvussa käsittelemä järjestelmän aineellinen kulttuuri, vallan symboliset attributit. Neuvostoajalta säilynyt Kremlin puhelin, *vertuška*, saa yksityiskohtaisen käsittelyn. Erikoispuhelinlinjat ovat toisaalta osoitus luottamuksesta niiden haltijoita kohtaan, toisaalta tehokas kontrolli-instrumentti. Yleisenä linjana on Putinin aikana ollut näiden erikoislinjojen kaupallistuminen ja niiden määrän vähentäminen. Antaako tämä suljettu, diffuusi verkostojen valta mahdollisuuksia uudistuksiin? Putinin ja hänen lähipiirinsä henkilökohtainen osallistuminen ja hänen luottamuksensa voimaverkostoihin sekä hänen valitsemansa instrumentit määrittävät sen tilan, joka jää instituutioiden kehitykselle. Ledenevan haasteltava toteaa Putinin merkitsevän ihmiset omiksi – *svoi* – ja vieraiksi; hän ei tämän haastateltavan mukaan näytä luottavan ihmisiin. Informaation ja signaalit hän saa ”voimaministeriöläisten” laajalta rintamalta, mikä näyttäisi nyt Ukrainan tapahtumienkin valossa olevan asiainlaita. Ledenevan mukaan Putin on hyvä *sisteman* toimijana ja hyväksikäyttäjänä – uudistaja, muutoksen käynnistäjä hän ei ole. Järjestelmällä on toisaalta myös hyödyllinen rooli: se liimaa yhteiskunnan yhteen, mobilisoi ihmisiä, tarjoaa työmahdollisuuksia, motivaatiota tehden sen kuitenkin ambivalentilla tavalla. Se priorisoi lyhyen aikavälin voittoja pitkäaikaisen kehityksen kustannuksella eikä tuota uutta innovatiivisuutta.

Onko sitten muutos ylipäättään mahdollinen, voidaanko noiduttu piiri murtaa? Voidaan – ihmisten henkilökohtaisella rehellisyydellä ja integriteetillä, tasa-arvolla lain edessä, omistusoikeuksien turvaamisella, johdon epävirallisten toimintamuotojen saattamisella yleiseen kontrolliin. Kirjassa selostetut uudet tekijät – globalisaatio, finanssi-integraatio, teknologinen modernisaatio, maan alkava oikeudellinen globalisaatio – ovat tärkeitä, mutta kirjoittaja ei näe niiden vaikutusta ainakaan välittömänä. Verkostot ovat voimakkaita, hallitsevia, ne ovat yhteen liimautuneita, lojaaleja toisilleen ja niiden murtaminen on vaikeaa. Modernisaatio tulisi-kin aloittaa näiden verkostojen uudistamisesta – jos johtajat alkaisivat vähentää niiden käyttöä, se voisi olla alku *sisteman* uudistamiselle sisältäpäin. Suoraa tietä modernisointiin instituutioiden funktioiden palauttamisen kautta tekijä ei näe.

Ilmaisematta asiaa suoraan Ledeneva näyttää lähtevän siitä, että muutoksen käynnistämiseksi tarvitaan suuri yhteiskunnallinen mullistus – järjestelmä on liian voimakas ja turvannut asemansa hyvin. Järjestelmän kanssa on siis elettävä ja ainoa tie muutoksiin on sen sisältä tuleva, johtajien ajattelun, asenteiden ja toimintatapojen vähittäisen kehityksen kautta tapahtuva muutos. Pittsburghin yliopiston Venäjä-asiantuntija Sean Guillory pitää tätä lähtökohtaa idealistisena, liian riippuvaisena järjestelmää ylläpitävistä ja sitä ruokkivista henkilöistä. Hyväntahtoisia, karismaattisia uudistajia on Venäjällä toki ollut, mutta kädenväänössä järjestelmän kanssa he ovat aina kärsineet tappion – johtajat menevät, mutta järjestelmä säilyy.

Pohdittaessa Ledenevan skenaarioruokkia uudistuksen mahdollisuudesta vain *sisteman* keskeisten toimijoiden kautta tulisi kuitenkin pitää mielessä myös muiden tut-

kijoiden esille tuomat näkökohdat ruohonjuuritasonoppositiivomista, alueiden kasvavasta eriytyemisestä, älymystön merkittävän osan ja yhä suuremmassa määrin tavallisten kansalaisten ”reflektivisestä modernisoinnista”, omilla aivoilla ajattelemisesta, globalisaation ja teknisen edistyksen vaikutuksista, muista tekijöistä, joilla voidaan olettaa olevan vaikutusta muutoksen vähittäiseen

kypsymiseen. Kansainvälistymisen vaikutus on ilmeinen, mistä Ledenevankin selostamat muutokset oikeuskäytännöissä ovat esimerkkinä.

Ledeneva puhuu yleisellä tasolla uudistuksista, modernisoinnista Venäjällä tarkoittaen ainakin implisiittisesti muutoksia länsimaisen demokratian suuntaan. Venäläisissä mielipidetiedusteluissa läntistä demokratiaa

Venäjän tulevana mallina kannattaa kuitenkin vain noin neljännes väestöstä. Ledenevan kirjasta, kuten useista muista Venäjätutkimuksista, jääkin kaipaamaan tarkempaa analyysiä mahdollisen muutoksen luonteesta, mikäli se ylipäätään on ennustettavissa.

Taisto Tolvanen

Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura VIETS

GRADUPALKINTO

Venäjän- ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura on päättänyt palkita kaksi alan opiskelijaa, joiden pro gradu -tutkielmien katsotaan käsittelevän ansiokkaalla tavalla Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimukseen liittyviä aiheita.

Gradukilpailun voittaja saa 250 euron ja toiseksi tullut 100 euron stipendin. Palkintojen saajat kutsutaan myös lyhyesti esittelemään tutkimustaan sekä vastaanottamaan kunniakirjat keväällä 2015 järjestettävässä seuran kevätseminaarissa.

Palkittavaksi voi tulla Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen alaan kuuluva opinnäyte, joka on hyväksytty missä tahansa Suomen yliopistossa vuoden 2014 aikana. Päätöksen palkinnon saajasta tekee Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran nimeämä arviointiraati.

VIETS kutsuu alan parissa työskenteleviä laitoksia ja ohjaajia asettamaan ehdokkaita palkinnon saajaksi. Kilpailuun voi osallistua lähettämällä ehdotettava pro gradu ja sen tiivistelmä (sähköisenä) seuran hallitukselle osoitteeseen viets.gradupalkinto@gmail.com. Pyydämme lähettämään ehdotukset tammikuun 2015 loppuun mennessä.

Palkinnon saaneilla on mahdollisuus tehdä gradunsa pohjalta tai sen aihepiiristä artikkeli Idäntutkimus-lehteen. Artikkelit referoidaan lehden normaalien käytäntöjen mukaisesti.

Toivomme runsasta osanottoa!

Joni Virkkunen, puheenjohtaja
Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura VIETS
Finnish Association for Russian and East European Studies FAREES
<http://www.facebook.com/FAREESVIETS>

Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura VIETS on vuonna 1989 perustettu tieteellinen seura, joka pyrkii edistämään ja tekemään tunnetuksi Venäjään ja Itä-Eurooppaan kohdistuvaa tutkimusta Suomessa sekä tukemaan alan kansainvälistä yhteistyötä. VIETS:n jäseneksi voi liittyä seuran Internet-sivujen kautta osoitteessa: <http://www.viets.fi>. Jäsenmaksu sisältää Idäntutkimus -lehden.